

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXI/1—5

**БЕОГРАД
1996**

РАДА СТИЈОВИЋ

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О КОМПАРАТИВУ ПРИДЕВА С ПРЕФИКСИМА *О-* И *ПО-*

Аутор анализира придеве типа *овећи*, *йовећи* и закључује да они нису компаративи придева *овелик*, *йовелик*, како се у неким речницима обрађују, него посебне лексеме, ослободене непосредно на *велик* и *већи*.

Компаративи придева с префиксима *о-* и *йо-* (типа *овећи*, *йовећи*) у нашим једнојезичним речницима различито су третирани: или су обрађени као посебне лексеме или су прикључени позитивским облицима с овим префиксима (тип *овелик*, *йовелик*) као њихови граматички компаративи.

Рјечник ЈАЗУ¹ однос позитивског и компаративског облика најчешће третира као лексички феномен, па се, нпр., *омањи* дефинише са „подоста, прилично мален“, *омлађи* „подоста, прилично млад“, *йобољи* „нешто бољи“, *йовећи* „подоста, прилично већи“, *йомањи* „подоста мањи, прилично мањи“. Међутим, среће се и граматички третман ових облика. Тако, нпр., код *йојак*, иза дефиниције „подоста, прилично јак“, стоји: „Налази се и у компар. (појачи)“. Као илустрација за овакав третман могу да послуже и компаративи прилога (које овај речник, иначе, обрађује уз придеве, ако су ови потврђени), нпр. *одаље* — „у компар. према позитиву *одалеко*, којему нема потврде, а значио би: подоста далеко“ и *йобрже* (под одредницом *йобрзо*, означен као компаратив тог прилога).

Различит третман највише долази до изражаја у *Речнику* Матице српске и Матице хрватске, односно Матице српске², где поред *одужи* „подужи, нешто дужи“, *ојешњи* „мало тешњи, нешто тешњи“, *йовећи* „прилично већи“, *йолакши* „понешто лакши“ — често налазимо и *йодаљи* „комп. од подалек“, *йојешји* „комп. од потежак“, *йошањи* „комп. од потанак“.

¹ *Рјечник хрватског или српског језика*. — У Загребу (Југославенска академија знаности и умјетности), 1880—1882 — 1975—1976, књ. I—XXIII.

² *Речник српскохрватског књижевног језика*. — Нови Сад — Загреб (Матица српска и Матица хрватска), 1967—1969, књ. I—III; Нови Сад (Матица српска), 1971—1976, књ. IV—VI.

У Бакотићевом³ и Московљевићевом⁴ речнику обрада је уједначена: компаративски тип је третиран као посебна лексема (ако изуземо прилог *одаље*, у Бакотићевом речнику, који је дефинисан као „компаративни облик према позитивном одалеко: доста далеко“). Тако, нпр., имамо: *овећи* „доста велик, прилично велик, већи од нормале“, *јовећи* „нешто већи“, *јовиши* „нешто виши“, *јобољи* „нешто бољи“ (код Бакотића); *овећи* „доста велик“, *јовећи* „прилично већи“, *јодаљи* „доста даљи“, *јомањи* „доста мањи“ (код Московљевића).

У Вуковом *Српском рјечнику* (1852)⁵ нема облика типа *овећи*, *јовећи*, па можемо претпоставити да их је Вук сматрао граматичким облицима придева *овелик*, *јовелик*, самим тим што су придеви као *јобољи*, *јовећи*, *јомањи* и сл. обични у његовим делима (в. у *Рјечнику* ЈАЗУ). Овој тврдњи у прилог иде и то што је у *Српском рјечнику* под одредницом *окрайшак*, као компаратив овог придева, дат облик *окраћи*.

Како се облици типа *овећи*, *јовећи*, као што је изложено, у речницима понекад наслањају на облике типа *овелик*, *јовелик*, треба утврдити њихов међусобни однос.

О облицима са префиксом *o-* и *jo-* може се истовремено говорити, јер су ови префикси у својој општијој функцији синоними (имају улогу семантичког ублажавања придева, које Ирена Грицкат назива атенуацијом⁶).

Семантичка анализа ових придева у неким ранијим радовима⁷ показала је следеће. Када се употребљава у конкретном поређењу, облик *јовећи* је ублажени компаратив од основног придева *велик* (*Он је јовећи од ње = Он је нешто већи од ње*)⁸. М. Стевановић говори о иронијој употреби ових придева, кад они, наравно, могу имати и супротно значење.⁹

³ Др Лујо Бакотић, *Речник српскохрватског књижевног језика*. — Београд (пишчево издање), 1936.

⁴ Др Милош С. Московљевић, *Речник савременог српскохрватског књижевног језика с језичким саветником*. — Београд (КИЗ Аполон), 1990.

⁵ *Српски рјечник исцумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. — У Бечу, 1852.

⁶ Ирена Грицкат, *О неким особеностима деминуције*. — Јужнословенски филолог, Београд (Институт за српски језик САНУ), 1995, књ. LI, 1—30.

⁷ Рада Стјеповић, *Префиксација придева у српскохрватском књижевном језику*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), 1983, књ. XXVI/1, 99—130; Бранислава Казимировић, *Префиксални образац јворбе српскохрватских придева и прилога*. — Прилози проучавању језика, Нови Сад (Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду), 1988—1990, књ. 24—26, 145—159; Ирена Грицкат, *н. д.* (напомена б).

⁸ Овде се изузетно говори само о типу *јовећи*, јер је комбиновање са примарним компаративом особеност префикса *jo-*. (Не може да се каже „Он је *овећи* од ње“). Овакве особености префикса *jo-* долазе до изражаја и у његовом комбиновању са суперлативом (*јонајвећи*, *јонајлеши* и сл.), као и у грађењу граматичког компаратива у призренско-тимочким дијалектима (*јојак = јачи*).

⁹ Михаило Стевановић, *Источно црногорски дијалекат*. — Јужнословенски филолог, Београд, (Институт за српски језик) 1933—1934, књ. XIII, 63.

У случајевима када се *о-* и *ѿо-* комбинују са апсолутним компаративом (*(ѿ)овећи* нос, *(ѿ)овећа* зграда и сл.) компаративски облик се приближава позитивском и оба ублажавају значење основног придева (*(ѿ)овелик* и *(ѿ)овећи* су мањи од *велик*). Постоји извесна разлика у степену ублажавања између позитивског и компаративног типа (што је и нормално, јер у овом другом постоје два средства ублажавања — префикс *(ѿ)о-* и апсолутни компаратив — и он, и кад не значи конкретно поређење, указује на степен неке особине у односу на ограничен круг предмета или појмова, док се у првом особина оцењује у општијем смислу). Рангирање ових придева по степену ублажености особине од најмањег ка највећем било би: *(ѿ)овећи* → *(ѿ)овелик* → *велик*. Понекад се среће и извесна, врло слабо изражена, разлика између *овећи* и *ѿовећи*.¹⁰ Однос ових типова је: *ѿовећи* „нешто већи од осталих или просечних у односу на које се оцењује“, *ѿовелик*, *овелик*, па и *овећи* „прилично велик, доста велик“. Међутим, разлика у значењу између *ѿовелик* и *ѿовећи* не постоји обавезно у свим контекстима и ситуацијама, него ће често ова два лика имати исто значење. И у овом случају, кад компаратив не означава конкретно поређење, особина казана њиме се оцењује у односу на основни придев (овде придев *велик*).

Што се граматичког односа ових типова тиче, можемо рећи да *овећи* и *ѿовећи* нису компаративи од *овелик* и *ѿовелик* (не значе *више овелик* и *више ѿовелик*) него су посебне лексеме ослоњене непосредно на *већи* и *велик*, и представљају резултате творбе речи, а не граматичке флексије.¹¹ Значи, у облицима *овећи*, *ѿовећи* не ради се о компаративу префиксираног придева *овелик*, *ѿовелик*, већ о префиксацији компаратива *већи* (*велик* → *већи* → *ѿовећи*). Како, дакле, између облика типа *овелик*, *ѿовелик* и *овећи*, *ѿовећи* не постоји граматички однос, њих треба у речницима обрађивати као посебне лексеме. Можемо додати и то да се све што је речено за придеве, у принципу, односи и на прилоге — и што се тиче њихове досадашње обраде и њиховог даљег третмана у речницима. На овакав закључак упућују и решења Митра Пешикана, нашег највећег савременог лексикографа, у рукопису 16. књиге *Речника САНУ*, примењена, између осталих, и на следећим примерима:

ѿдалек, -а, -о *прилично далек*, *ѿодалек*, *ѿодаљи*, *одаљи*. — Дођоше духови у одалеку улицу доњег града (Шен. А. 5, 220).¹²

ѿдалѿи, -а, -ѿ 1. а. *који је на ѿовећем одстојању од некога, нечега*, *ѿодалек*; *нешто даљи*, *мало даљи*. — Један сељанин из одаљег села, дође у оно ђе су вукови страшно клали (НПр Врч. 3, 31). Биће ... читалаца који су ... имали прилике да виде како се моји земљаци из одаљих мјеста

¹⁰ Ирена Грицкат, н. д., 23.

¹¹ У облицима суперлатива са префиксом *ѿо-* слика је много јаснија. Нико неће помислити да је *ѿонајвећи* суперлатив од *ѿовелик*: јасно се види да је ту префиксом *ѿо-* ублажен суперлатив придева *велик*.

¹² Скраћенице употребљених извора разрешене су у 1. и 8. књизи *Речника САНУ*.

туђе међу собом (Мат. 11, 49). Они се, који су из одаљижех села, поваљају по кући, гдје који стигне (Грђ. 4, 12). Они, који су из одаљих махала, остају ту, па преноће (И., 32). фиг. У та је тијела мало што доживљаја унишло кроз очи ... од оближње и одаље стварности (Шимић С. 1, 29). б. *који је из удаљенијег краја, који живи поодаље*. — Мијат налази робињнице крај Ливна на Дунај-води хладној и то су име, застално, одаљи пјевачи узели мјесто Думан-воде хладне, што крај Ливна тече (Бановић С., ЗНЖ 25, 216). Одаљи ријетко ... приступају [на мису] (Павлин., Р. МС).

2. *који је у нешто даљем, доста далеком крвном сродству или родбинској вези*. — На томе [да крв умире] најприје почну радити одаљи рођаци крвници (Грђ., БВ 1890, 8). Испод ... винограда, који је био својина неког одаљег рођака Годорова пружао се ред ... ораха (Ћор. С. 7, 273).

Џдалеко прил. *џрилично далеко, подалеко*. — Дом одалеко стајо и сакрит дрветима био (Марет., Р. МС).

Џдаље и ѓдаљѐ прил. 1. *нешто даље, мало даље (одн. онолико даље колико се казује дојунум); на извесном одстојању (на извесну даљину), поодаље*. — Жена простире с једне и с друге стране ватре по кабаницу, а одаље стави један биљац за децу (Ћип. 6, 170). Био је манастијер одаљен по сата, и ваљало је преко ријеке, а одаље је био мост (НПр, СЕЗБ 50, 193). По грчкој књизи имало се благо извадити у селу Полицама, добар сат одаље од Бобовишта (И., 189). Ти не приступаш к мени, него одаље стојиш (НПр Маг. Б., 236). Не иди близу ... то јест, стој одаље да те не удари, ногом (Вод. 2, 128). Погледала би на њих, држећи се одаље и добро пазећи да коју [књигу] не обори (Ћор. С. 12, 37). Однесе [птиће] одаље у некакво шупље дрво (Турић 2, 24).

2. покр. *убудуће, надаље; затим, после тога*. — Ој све поврзи, а боже помози | и одаље дај нам, боже, здравље (НП Краус, 75). Мало одаље запита најмлађег брата: „А шта би ти, синко, најволија радит?“ (НПр, ЗНЖ 30/1, 227).

Summary

Rada Stijović

THE COMPARATIVE OF ADJECTIVES WITH THE PREFIXES *о-* AND *по-*

The author analyzes adjectives of the *oveći*, *poveći* types. The conclusion is reached at that these are not comparative forms of the adjectives *ovelik*, *povelik*, as it is considered in some dictionaries, but separate lexemes, related directly to adjectives *velik* and *veći*.